

ПАЭТЫЧНЫЯ ІДЭІ І ЖАНРЫ ЯК СІСТЭМЫ (НА ПРЫКЛАДАХ З СУЧАСНАЙ БЕЛАРУСКАЙ ЛІРЫКІ)

Як вядома, паэтычны твор трэба інтэрпрэтаваць згодна прынцыпам **цэласнага аналізу** [2], г.зн. катэгорыі «ідэя» і «жанр» (суадносныя з катэгорыямі «змест» і «форма») трэба, каб разглядаліся ў дыялектычнай еднасці. Калі разглядаць катэгорыі «ідэя» і «жанр» як сістэмы, то трэба назваць звязаныя з імі элементы і паняцці.

Мастацкая ідэя як галоўная думка твора, закладзеная ў яго аўтарам, «душа маст[ацкага] твору» [3, с. 252] даследчыкам можа быць інтэрпрэтована суб'ектыўна і таму можа крыху адрознівацца ад аўтарскага бачання. Некаторыя **філасофскія** (ідэі Платона ў вершах Р. Барадуліна і Т. Будовіч, ідэі Ф. Ніцшэ ў творах А. Разанава), **рэлігійныя** (біблейскія ў вершах Р. Барадуліна) або **грамадскія** (напрыклад, нацыянальная ў вершах Н. Гілевіча) ідэі могуць быць пераасэнсаваны аўтарам у паэтычным творы і стаць мастацкімі ідэямі. Часам ідэяй твора называюць яго **задуму**. Паказаны даследчыкамі шлях «ад задумы да здзяйснення» [18; 11] пісьменніка дапамагае раскрыць псіхалогію яго творчасці.

Што датычыць жанраў, то можна разгледзець іх тэматычныя разнавіднасці: **філасофскую, пейзажную, грамадзянскую і інтымную лірыку** (паводле класіфікацыі Г.М. Паспелава) — іх згадвае і В.П. Рагойша ў «Паэтычным слоўніку» (2004), аднак дадае, у параўнанні з мінулым выданнем 1987 года [20, с. 300], **медытатыўную і сугестыўную лірыку** [21, с. 396–397]. У прынцыпе, можна было б разглядаць медытатыўную лірыку разам з філасофскай — як гэта прадстаўлена далей, у іншай класіфікацыі лірычных жанраў. А сугестыўнасць як здольнасць эмацыянальна-вобразна, асацыятыўна, рытміка-інтанацыйна «ўнушыць» чытачу пэўныя настроі, як нам падаецца, ужо падстава не для тэматычнай, а для іншай класіфікацыі. Бо гэту функцыю (унушыць пэўны настрой) можа выканаць любы з вышэй названых чатырох паспелаўскіх жанраў. У «Паэтычным слоўніку» (2004) В.П. Рагойша называе таксама жанры **філасофска-медытатыўныя, велічальныя, песенныя і сатырычна-выкрывальныя** [21, с. 395–396]. У рамках кожнага з названых жанраў вельмі зручна аналізаваць разнастайныя віды верша, якія да іх адносяцца. Існуе таксама, паводле М.І. Мішчанчука, падзел на лірыку **апісальную, эталагічную і медытатыўную** ў залежнасці ад гарызантальнасці / вертыкальнасці шляху пазнання рэчаіснасці і ад ступені заглыбленасці ў яе [17, с. 9-10].

Паводле «Паэтычнага слоўніка» (1987) В.П. Рагойшы, **віды верша** (двухрадкоўік, брахікалан, газель, рубай, таўтаграма, акраверш...) і **цвёрдыя формы** (санет, трыялет, рандо...), — **не жанры**, бо «...заснаваны выключна на фармальных прыкметах верша (рытмічных, архітэктанічных, фанічных і інш.)» [20, с. 298], але некаторымі сваімі ўласцівасцямі да іх набліжаюцца. А многія расійскія і беларускія філолагі, у прыватнасці

М.І. Мішчанчук [17] і А.В. Абрамава [1], называюць цвёрдыя формы і віды верша жанрамі. Як бачым, у тэорыі літаратуры з гэтымі катэгорыямі даволі забытаная сітуацыя была [13, с. 106] і захоўваецца цяпер.

Канец XX — пачатак XXI ст. — час актыўных **жанравых мадыфікацый** [16] у паэзіі. Цвёрдыя формы і віды верша, узаемадзеінічаючы і ўзаемна ўплываючы, утвараюць **сінтэтычныя формы** («Акрасанет» Р. Барадуліна, пародыя-акраверш «Цяжкая задача» В. Жуковіча на акраверш М. Шабоўіча, санет-газель-туюг «Эпікурэйства» Ю. Пацюпы, газель-туюг «Нібы ўпаў астэроід Аўрора...» С. Мінскевіча і інш.). Такое парушэнне жанравых межаў называецца **жанравай дыфузіяй** [8]. **Міжродавыя ўзаемадзеянні** спрыяюць стварэнню жанраў, такіх як паэма, балада, версэт, вершаваная казка, байка, драматычная паэма, вершаваная містэрыя. **Сістэма жанраў**, як вядома, можа характарызаваць пэўнага аўтара [9], літаратурны напрамак [10], эпоху, нацыянальную паэзію.

Паняцце «**памяць жанра**» [4, с. 122], уведзенае М. Бахціным, паказвае пераемнасць, наследаванне адпаведнай традыцыі у літаратурным працэсе, а само паняцце дэманструе прыём антрапамарфізацыі жанра. Часам у навуковых і крытычных працах сустракаюцца «**жанравыя мысленне**» (напрыклад, у працах А.С. Когана [12] і У. Казлова [14]) і **лёс жанра** (у працах І.К. Кузьмічова [15] і І.А. Шайтанова [26, с. 129]), якія таксама паказваюць на антрапамарфізацыю тэрміна.

Прадстаўнік замежнай рэцэптыўнай эстэтыкі Х.Р. Яўс увёў тэрмін «**далягляд жанравага чакання**», паводле якога чытач, абазнаны ў пэўным жанры, чакае ад іншага твора такога ж жанру характэрных для яго прыкмет [28]. Мяркуем, па аналогіі з «сэмантычным арэолам метра» К.Ф. Тараноўскага [22], М.Л. Гаспарава [6], К.Д. Вішнеўскага [5], М. Чарвенкі [25] і М.І. Шапіра [27] (тэрмін, які таксама паказвае на пэўныя чытацкія чаканні) можна казаць пра «**сэмантычны арэол жанра**», бо праз кожны з іх перадаюцца адметныя сэнсава-эмацыянальныя адценні. У такім ключы можна ўспрымаць згаданыя ў «Паэтычным слоўніку» В.П. Рагойшы элегію, якая нясе ў сабе сумны настрой, і эпіграму, з яе насмешлівым пафасам [21, с. 395]. Многія творы сучасных паэтаў маюць **жанравыя назвы** [23, с. 29-31], па якіх можна зразумець жанравыя намеры аўтараў далучыцца да існуючых жанравых традыцый і / або абнавіць іх.

Апошнім часам ужываецца тэрмін «**жанравая стратэгія**» (Т.А. Фунтусава [24], С.Я. Ганчарова-Грабоўская [7]) для азначэння свядомай працы пісьменніка ў пэўным жанравым рэчышчы. Існуе таксама тэрмін «**жанравая кампетэнцыя**», якая, паводле звестак Л.А. Назаравай пра маўленчыя жанры, «...з'яўляецца складнікам камунікатыўнай кампетэнцыі і ўяўляе з сябе неаднароднае дынамічнае ўтварэнне, якое складаецца з розных кампанентаў, выбар і пэўнае спалучэнне якіх вызначаецца не толькі здольнасцямі моўнай асобы, але і патрабаваннямі камунікатыўных сітуацый» [19]. Мяркуем, што гэту інфармацыю магчыма ўжываць у дачыненні да лірыкі і казаць пра жанравую кампетэнцыю паэта, пра тое, якія жанры ён спасцігнуў і арганічна засвоіў у сваёй творчасці.

Паэтычныя жанры ўзбагачаюцца, узаемадзейнічаючы з іншымі відамі чалавечай дзейнасці і творчасці: з рэлігіяй (малітва), фальклорам (калыханка, загадка, замова, праклён), рыторыкай (парада, віншаванне, камплімент, скарга, удзячнасць, абвінавачванне і апраўданне, прызнанне ў каханні) і такімі відамі мастацтва, як жывапіс (партрэт, эцюд, эскіз), музыка, спевы і танцы (раманс, кантата, саната, нацюрн, серэнада, полька, вальс) — гэта прыклады з сучасных беларускіх відаў верша.

Такім чынам, і ідэі, і жанры з'яўляюцца сістэмамі і патрабуюць іх вывучэння ў комплексе з усімі з імі звязанымі элементамі і паняццямі.

ЛІТАРАТУРА

1. Абрамова, Е.В. Основные литературоведческие концепции жанра сонета / Наук. запіскі Харківскага нацыянальнага педагагічнага ўніверсітэту і М.Г.С. Сковороды. Сер. : Літаратуразнаўства. — 2012. — Вып. 1(2). — С. 3–12 [Электронны рэсурс]. — Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nzl_2012_1\(2\)_3.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nzl_2012_1(2)_3.pdf). — Дата доступу: 31.03.2015.

2. Андреев, А.Н. Целостный анализ литературного произведения: Учебное пособие для студентов вузов. — Минск, 1995.

3. Бабарэка, А. Збор твораў: У 2 т. / [Уклад.: А. Бабарэка, В. Жыбуль, Г.В. Запартыка]. — Том 1: Літаратурна-крытыч. працы. — Вільня [Вільнюс]; Беласток, 2011.

4. Бахтин, М.М. Проблемы поэтики Достоевского. — 4-е изд. — М., 1979.

5. Вишневский, К.Д. Экспрессивный ореол пятистопного хорея // Русское стихосложение: Традиции и проблемы развития. — М., 1985. — С. 94–113.

6. Гаспаров, М.Л. Семантический ореол метра: к семантике русского трёхстопного ямба // Лингвистика и поэтика: [Сб. ст.] / АН СССР, Ин-т рус. яз.; [Отв. ред. В.П. Григорьев]. — М., 1979. — С. 282–308.

7. Гончарова-Грабовская, С.Я. Жанровая стратегия драматургии А. Курейчика // Научные труды кафедры русской литературы БГУ. — 2009. — Вып. 6. — С. 64–77.

8. Дамброўская, Н.М. Родава-жанравая і стылёвая дыфузія ў сучаснай беларускай літаратуры // Наук. — адукац. — прадукц. — эканоміка: матэрыялы XX (67) Рэгіянальнага навука-практ. канф.: В 2 т. — Т. 1. — С. 112–113. — Витебск, 2015.

9. Двойнишникова, М.П. Система жанров лирики Генриха Сапгира: специфика и поэтика: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.01.01. — Самара, 2011.

10. Джрбашян, А.Э. Литературное направление и система жанров (На материале арм. лит. 20-60-х годов XIX в.): Автореф. дис. ... канд. филол. наук. — Ереван, 1987.

11. Динамическая поэтика. От замысла к воплощению: Сб. ст. / АН СССР, Ин-т мир. лит. им. А.М. Горького; Отв. ред. З.С. Паперный, Э.А. Полоцкая. — М., 1990.

12. Коган, А.С. Типы объединения лирических стихотворений в условиях перехода от жанрового к внежанровому мышлению (на материале русской поэзии первой половины XIX века): Автореф. дис. ... канд. филол. наук. — Киев, 1988.

13. Кожин, В.В. Жанр литературный // Литературный энциклопедический словарь / Под общ. ред. В.М. Коженикова, П.А. Николаева. — М., 1987. — С. 106–107.

14. Козлов, В. Жанровое мышление современной поэзии // Вопросы литературы. — 2008. — № 5. — С. 136–159.

15. Кузьмичёв, И. К. Литературные перекрестки: Типология жанров, их ист. судьба. — Горький, 1983.

16. Макарэвіч, А.М. Літаратурныя жанры і іх мадыфікацыі: тэарэтычны аспект // У ракурсе сучаснага асэнсавання. Міжкафедральны зб. навук. прац. Філалогія. Вып. 2. — Магілёў, 2004. — С. 5–13.

17. Мищенчук, Н.И. Жанрово-стилевые особенности современной белорусской поэзии: Автореф. дис. ... д-ра филол. наук. — Минск, 1994.

18. Мушынскі, М. Ад задумы да здзяйснення: творчая гісторыя «Новай зямлі» і «Сымона-музыка». — Мінск, 1965.
19. Назарова, Л.А. Формирование жанровой компетенции в онтогенезе [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://rud.exdat.com/docs/index-709243.html>. — Дата доступа: 27.03.2015.
20. Рагойша, В.П. Паэтычны слоўнік. — 2-е выд., дапрац. і дапоўн. — Мінск, 1987.
21. Рагойша, В.П. Паэтычны слоўнік. — 3-е выд., дапрац. і дапоўн. — Мінск, 2004.
22. Тарановский, К.Ф. О взаимоотношении стихотворного ритма и тематики / О поэзии и поэтике; Сост. М.Л. Гаспаров. — М., 2000. — (Studia poetica). — С. 372–403.
23. Толысбаева, Ж.Ж. Жанры поэзии: история и современность. Учебное пособие. — Семипалатинск, 2007.
24. Фунтусова, Т.А. Жанровые стратегии И. Бродского как феномен литературного сознания // Литература в контексте современности: Материалы II Междунар. науч. конф. в 2 ч. — Ч. 2. — Челябинск, 2005. — С. 125–128.
25. Червенка, М. Семантика стихотворного размера в творчестве Й.В. Сладака / Смысл и стих: Труды по поэтике // Сост. и общ. ред. Т. Гланца, К. Постоутенко; Пер. с чешск. А. Бобракова-Тимошкина. — (Studia philologica). — М., 2011. — С. 199–226.
26. Шайтанов, И.О. Компаративистика и / или поэтика: английские сюжеты глазами ист. поэтики; РГГУ. — М., 2010.
27. Шапир, М.И. «Семантический ореол метра»: термин и понятие (Историко-стиховедческая ретроспекция) // Литературное обозрение. — 1991. — № 12. — С. 36–40.
28. Яусс, Х.Р. История литературы как провокация [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.dol.it.net/author/14437/ebook/62670/yauss_hans_robert/istoriya_literaturyi_kak_provokatsiya/read/3. — Дата доступа: 27.03.2015.